

Vad är arkitekturforskning, egentligen?

Jan Eriksson

SIB, Gävle

SAMMANFATTNING

Har tanken på arkitekturforskningen som en självständig vetenskap något berättigande? En utredning om svårigheterna med begrepps- bildning och kunskapsformering i arkitekturforskningen

Bakgrund och syfte

Under 1982 gjorde Örjan Wikforss och jag en utredning om forskningen vid arkitektursektionerna. Utredningsrapporten döpte vi till *Arkitekturforskning* (Eriksson och Wikforss, 1983). Det tyckte vi var en fyndig titel på en skrift där vi ifrågasätter om det över huvud taget är rimligt att tala om arkitekturforskning som någon särskild disciplin eller forskningsriktning. Vi valde att använda 'arkitekturforskning' enbart som en beteckning på den forskning som bedrivs vid arkitekturskolorna. Detta ifrågasättande av arkitekturforskningen som en självständig vetenskaplig disciplin väckte en del protester i remissyttranden över och anmälningar av utredningen, men framför allt har det framförts muntlig kritik från forskare och lärare vid arkitekturskolorna.

Även i många andra sammanhang har frågan om vad arkitekturforskning är eller bör vara diskuterats. Det finns uppenbarligen ett starkt behov inom skolorna att söka identifiera en särskild arkitekturforskning. Vad detta behov betingas av kan man ha olika uppfattningar om, men det förefaller rimligt att som *en* orsak anta att det, bland de forskare som är verksamma vid arkitekturskolorna, finns en legitim önskan att finna en social identitet - i första hand inom forskarsamhället. Hur det än förhåller sig med detta, är det åtminstone uppenbart att behovet av att *tala om* arkitekturforskning och användningen av just detta ord ökat under de senaste åren. För 10 år sedan förekom knappast ordet 'arkitekturforskning' - i varje fall inte med den vida innebörd det har idag. (Det tidigaste exemplet på en sådan användning som jag känner till är från 1970. Se Wallinder 1971). Såvitt jag förstår är det dock ofta oklart vad 'arkitekturforskning' betecknar för något. Denna beteckning används också på olika

sätt i olika situationer. Ett sätt att undvika dessa oklarheter vore att sluta använda ordet 'arkitekturforskning' och i stället välja mer precisa beteckningar. Detta tror jag emellertid inte är möjligt eftersom 'arkitekturforskning' nu blivit så etablerat i språkbruket och en framkomligare väg att skingra oklarheterna tycks därför vara att söka klargöra vilken innebörd detta ord kan och bör ha.

Syftet med denna uppsats är att ge ett svar på rubrikens fråga. Något fullständigt och uttömmande svar blir det inte, utan uppsatsen bör snarare ses som inledning till en diskussion om vad arkitekturforskning är, egentligen.

Begreppsbildningens svårigheter

Innan jag går vidare vill jag citera ett stycke ur en artikel av Allan Janik:

"De besvärligaste problemen inom humanvetenskaperna tenderar faktiskt att röra sig om själva forskningsobjektets natur. 'Vad är litteratur?', 'Vad är religion?', 'Vad är filosofi?', 'Vad är ett samhälle?', 'Vad är en förklaring?'. Sådana frågor är inga lyxartiklar, som deras motsvarigheter inom naturvetenskaperna är. När de här frågorna sticker fram sina fula huvuden är det själva grundvalarna för de humanistiska vetenskaperna som sätts i fråga.

Nu brukar det överväldigande flertalet svar på de här frågorna vara antingen irriterande triviala (vanligen till följd av ambitionen att vara uttömmande) eller motbjudande imperialistiska (vanligen beroende på ambitionen att skapa en klarhet som blir tillkämpad och konstlad). Därför är det faktiskt en vanlig reaktion på problemet med begreppens och kategorier- nas karaktär inom humanvetenskaperna att ignorera problemet och jobba vidare med den specialiserade forskningen. Men då har man praktiskt taget intagit strutsens skamlösa ställning. Begreppsproblem försvinner inte: de måste mötas öga mot öga i all sin förbryllande komplexitet. Att undvika dem är att äventyra forskningens slutresultat. Detta är näppeligen någon hemlighet." (Janik, 1986).

Även om jag inte helt vill ansluta mig till vad Janik säger i sin artikel, så tycker jag att denna beskrivning är ganska träffande även för arkitekturområdet. Janiks artikel har inspirerats av en uppsats av Karl-Olov Arnstberg i vilken han analyserar kulturbegreppet som är så grundläggande inom etnologi, socialantropologi och andra sk kulturvetenskaper och finner att det finns åtminstone sex olika sätt att använda ordet 'kultur' som är starkt beroende av det sammanhang i vilket det används (Arnstberg, 1985). Han begränsar sig då till vanliga, kulturv- vetenskapliga sammanhang vilket utesluter aparta betydelser som i ordsammanställningarna 'bakteriekultur' och 'kulturgeografi'. (På samma sätt kan man finna ett antal olika betydelser hos t ex ordet 'arkitektur'.) Den slutsats Arnstberg drar är att man tvingas leva med en viss begreppsförvirring och godta att ett ord som 'kultur' kan beteckna flera olika saker. Janik försöker förklara varför det måste vara på det sättet med flera av de begrepp som är centrala i humaniora och samhällsvetenskap. Han menar att kulturbegreppet är ett typiskt exempel på vad han (efter William Gallie) kallar ett "i grunden omstritt begrepp". Andra exempel på sådana är konst, kristendom och demokrati. Det är legitimt att vara oense om

innebörden hos sådana ord på ett helt annat sätt än vid oenighet om innebörden hos uttryck som 'tio kronor' eller 'blå'. Insikten att det förhåller sig så bör, enligt Janik, skapa bättre förutsättningar för en dialog där man försöker förstå bakgrunden till meningsmotsättningarna. Bara om vi kan förstå vilka slags överväganden som gör den uppfattning vi inte delar rimlig för våra motståndare, kan vi övertyga dem förnuftsmässigt.

Min slutsats av detta är att begreppsutredningar inom humaniora och samhällsvetenskap är viktiga inte bara - eller ens i första hand - för att åstadkomma en enhetlig terminologi, förenkla kommunikation och finna adekvata uttryck för de fenomen vi vill studera, utan också för att man därigenom kan initiera en teoretisk diskussion tvärs över de meningsmotsättningar som bl. a. tar sig uttryck i att man bekänner sig till den ena eller andra skolbildningen eller det ena eller andra paradigmet. Ett utmärkande drag för många "i grunden omstridda" begrepp är att de förutsätter värderingar och politiska ställningstaganden. Frågan 'Vad är arkitekturforskning?' kan lika väl förstås som 'Vad bör arkitekturforskning vara?'

Vad är arkitektur?

Ett problem vi ställs inför när vi ska försöka besvara frågan om vad arkitekturforskning är, är att den innehåller två omstridda begrepp: arkitektur och forskning. Bland filosofer och vetenskapsteoretiker pågår det ju en ständig diskussion om vad forskning egentligen är. Det finns många försök att dra en skarp gräns mellan vetenskap och ovetenskap, men ingen lösning är allmänt accepterad. Till detta problem hör också att försöka klara ut skillnader mellan forskning, utvecklingsarbete och utredning och vad de i så fall består i.

Arkitektur tycks vara ett i grunden omstritt begrepp. Jag har ofta lite svårt för de definitionsförsök som görs. Ett skäl är att de ibland är imperialistiska i den meningen att man gärna söker definiera bort vad andra gör, men det vanliga är att definitionerna är ganska triviala eller för vida eller för smala, som jag uppfattar dem.

Bland dem som teoretiserar över arkitekturens väsen är det vanligaste sättet att förklara vad arkitektur är att betona att det finns en praktisk och en estetisk sida. Det är nog viktigt och riktigt, men ganska trivialt: Byggnadsverk skall vara både användbara och vackra. I den lilla programskriften *Forskning om arkitektur och gestaltning* finns det två exempel på detta, dels Elias Cornells "estetisk organisation av praktisk verklighet", dels Björner Torssons "byggnadsverk bedömda efter brukbarhet och gestalt" (Caldenby och Walldén, 1986). Jag tycker att Cornells definition är för vid eftersom den kan tillämpas på helt andra saker än arkitektur, t ex hur man dukar ett bord eller hur man klär sig. Torssons definition är mer precis eftersom den begränsar sig till byggnadsverk, men det är något oklart hur man ska förstå 'bedömda' i detta sammanhang. Möjligen vill han betona det värderande momentet vid bestämningen av vad som är arkitektur. Om man går till källorna blir dessa definitioner begripligare (Cornell 1966, Torsson 1985). Man gör varken Torsson eller Cornell någon rättvisa genom att ta dessa spetsformuleringar ur sitt sammanhang. Cornells avsikt är, om jag förstår den rätt, enbart att skilja arkitekturen dels från bildkonsten, dels från rent praktiska artefakter.

Problemet är dock, enligt min mening, att som definitioner i detta sammanhang är de inte särskilt klargörande. Om vi antar att vi vet vad forskning är, ger då dessa definitioner några nya upplysningar om vad arkitekturforskning är?

En invändning som kan riktas mot mitt sätt att resonera här är att frågan vad arkitekturforskning är inte kan besvaras genom att man först reder ut vad arkitektur respektive forskning är. Jag är benägen att hålla med om detta, därför att ordsammansättningar tenderar att bli använda på ett sätt som avviker från hur man använder de enskilda orden. 'Byggforskning' är ett exempel på detta.

När man ska besvara frågor som 'vad är arkitektur?' eller 'vad är arkitekturforskning', så kan man göra på två sätt. För det första kan man tolka frågan 'vad är...' som 'vad betyder...'. Svaret består då i att försöka reda ut hur orden 'arkitektur' eller 'arkitekturforskning' används. Det är den frågan man får svar på då man slår upp ordet i en ordbok. Då inser man också att många ord används på olika sätt i olika sammanhang.

Det andra sättet att besvara frågor av detta slag är att försöka redogöra för arkitekturens väsen, vilka specifika kännetecken som utmärker arkitekten eller arkitekturforskning och vad som särskiljer arkitekturforskning från t ex byggforskning. Detta andra sätt ligger nära något som jag vill kalla teoriutveckling. Dessa båda sätt att besvara frågorna är både legitima och intressanta. Dessutom hänger de naturligtvis ihop. När man ska utveckla en teori om vad arkitektur är eller precisera ett ords innebörd, bör man inte avvika alltför mycket från det allmänna språkbruket. Detta är självklart, men jag tycker också att studier av språk-användningen och ordens etymologi kan vara teoretiskt inspirerande. Detta lär oss också något om språkets begränsningar och ofullkomligheter.

Om man ska förklara vad arkitektur är för något tycker jag att man åtminstone till en början bör ha ambitionen att en normalbegåvad 12-åring ska förstå vad man säger. Detta är inte någon populistisk ambition, utan ett sätt att reda ut våra egna tankar. Hur gör vi då när vi ska förklara arkitektur för en 12-åring? Jag tror att vi först säger något om hur ordet 'arkitektur' används och konstaterar då att det kan betyda olika saker. Därefter kan vi säga något om vad som utmärker dessa saker, t. ex. att man i arkitekturskapandet måste ta hänsyn till både den praktiska användningen och utseendet. Dessutom finns ekonomiska och tekniska hänsyn. Arkitekten ska också inordnas i ett bestämt sammanhang vilket ställer sina speciella krav, o.s.v.

Ordet 'arkitektur' är, då man ser till språk-användningen, både vagt och mångtydigt. För flertalet människor betecknar 'arkitektur' en bland flera konstarter; det är så man förstår 'byggnadskonst', som är den vanligaste synonymen i ordböcker. För arkitekter står nog 'arkitektur' och 'byggnadskonst' för betydligt mera. Till det konstfulla hör också färdigheten att förena bland annat praktiska och estetiska hänsyn. Arkitektur är både byggnader som sådana och deras uttryck, såväl som konstarten eller arkitekten som socialt och kulturellt fenomen. När vi talar om 'barockarkitektur' menar vi ytterligare något annat, nämligen 'arkitektur' i betydelsen 'stil' eller 'byggnadssätt'. Ibland kan man också med

'arkitektur' mena det som arkitekter, i normala fall, sysslar med. Så kan t.ex. utbildningslinjen 'arkitektur' förstås.

Jag tror vi måste leva med att 'arkitektur' är mångtydigt; det står för flera olika begrepp. Ibland spelar detta ingen roll och ibland visar sammanhanget klart vad som menas, men ibland är det viktigt att klargöra vilket arkitekturbegrepp som åsyftas. Vi måste också leva med att det inte är självklart att all bebyggelse ska räknas som arkitektur och var gränsen mellan arkitektur och icke-arkitektur i så fall ska dras. Ordet 'arkitektur' är med andra ord vagt, åtminstone när det betecknar vissa begrepp. Ambitionen att finna en enda, enkel och entydig definition av arkitektur förefaller mig förfelad. För mig duger synonymen 'byggnadskonst' – i all sin mångtydighet – ganska bra i de flesta sammanhang.

Jag har här antytt några skäl till varför det är värdefullt att försöka besvara frågor av detta slag. Att det är svårt att finna enkla och entydiga definitioner ska inte uppfattas så att det går bra att vara otydlig. Vi bör naturligtvis alltid försöka vara så precisa vi kan, utan att drunkna i hårklyverier och triviala utläggningar, även då vi talar om svåra och kontroversiella saker. En gemensam terminologi är en förutsättning för teoriutveckling genom diskussion. När vi inte kan enas om en terms innebörd, bör vi i alla fall försöka enas om på vilket sätt eller i vilka avseenden vi är oeniga. Privata teorier, som är obegripliga för omvärlden, har ett mycket begränsat värde – åtminstone i vetenskapliga sammanhang. Kanske upptäcker vi också att det är möjligt att rensa i terminologin. Om man med 'koncept' inte menar något annat än 'idé' och med 'gestaltning' inte menar något annat än 'formgivning', kan vi välja bort någon synonym, t. ex. den som vi tror är minst begriplig bland människor i allmänhet.

Några idéer om arkitekturforskning

Som jag nämnde i inledningen tycks det finnas en stark önskan att etablera arkitekturforskning som en särskild vetenskaplig disciplin. Något särskilt välutvecklat resonemang om detta känner jag inte till, men i anslutning till kritiken av utredningen *Arkitekturforskning* kom det fram en del synpunkter. De utförligaste svarade Dick Urban Vestbro för i en debattartikel om utredningen (Vestbro, 1983). Han vänder sig mot ifrågasättandet av arkitektur som en särskild vetenskaplig disciplin och menar att det finns metoder och teoretiska ansatser som är specifika för forskningen inom t. ex. byggnadsfunktionslära. Vidare menar han att det är fel att karaktärisera forskningen vid arkitekturskolorna som främst beteende- och samhällsvetenskaplig. Den handlar om "sambandet mellan teknik, rumslig organisation, estetik, människa och samhälle (eller några av dessa faktorer)". Ett sätt att tolka detta är att karaktärisera arkitekturforskning som bl a teknik och samhällsvetenskap i förening.

Det skulle föra för långt att här i detalj diskutera Dick Urban Vestbros inlägg, som jag till en del instämmer i, men inte därav självklart drar slutsatsen att det av några teoretiska skäl är berättigat att tala om en särskild arkitekturforskning. Den diskussionen får anstå till en annan gång. Det finns emellertid ett påstående i hans artikel jag vill kommentera. Han skriver: "Jag anser att det enda rimliga är att klassificera all forskning som har den byggda miljön i fokus som arkitekturforskning."

Denna definition förefaller vara på en gång både för vid och för snäv. För vid därför att då skulle den omfatta huvuddelen av all byggforskning och kanske lite till. För snäv därför att den tycks utesluta studier av de processer som leder fram till byggd miljö, arkitektyrket som profession och kanske litet till – åtminstone om man tolkar "i fokus" bokstavligt. Jag tror inte detta har varit avsikten och formuleringen kanske syftar på något annat. Som ett argument för det påstående som jag citerat anför han att en fruktbar forskning om byggd miljö förutsätter "vissa kunskaper om arkitekturbegrepp, plananalys, tredimensionellt seende och projekteringsmetodik", dvs sådana kunskaper som arkitekter kan antas ha.

Jag delar hans uppfattning att det i vissa typer av forskningsprojekt kan vara en fördel att ha arkitektens kunskapsbakgrund, men inser inte att detta har någon relevans för påståendet att det är berättigat att tala om arkitekturforskning som en särskild disciplin – såvida inte tanken är att arkitekturforskning utmärks av att den bedrivs av arkitekter eller forskare som åtminstone delvis tillägnat sig arkitektkompetens. En sådan operationell definition tror jag inte har mycket som talar för sig.

Frågan är om det finns några bra teoretiska eller inomvetenskapliga skäl för att tala om arkitekturforskning som en särskild vetenskaplig disciplin? Jag ska här kort redovisa några förslag till stipuleringar av arkitekturforskning som disciplin. Ett par av dem handlar om planeringsforskning (som disciplin), men resonemangen går nog att tillämpa även på arkitekturforskning. Först vill jag emellertid säga något om vad som utmärker en disciplin.

När man talar om discipliner syftar man allmänt på vetenskapsgrenar, fackområden eller läroämnen. I denna, allmänna mening är arkitektur utan tvekan en disciplin. Det är ett fackområde där det krävs vissa kunskaper och färdigheter som anses nödvändiga för att utöva arkitektyrket. Arkitektur är dock framför allt en praktisk disciplin. Även om den innehåller en hel del kunskapsstoff som kan kallas vetenskapligt, så är det inte någon vetenskaplig disciplin på samma sätt som sociologi eller nationalekonomi. De senare har som huvudsyfte att åstadkomma vetenskaplig kunskap. Huvudsyftet för arkitektur – som disciplin – är att åstadkomma byggnadsverk, byggd miljö eller åtminstone planer för sådant.

Även när det gäller vetenskapliga discipliner, dvs sådana där forskning har den centrala rollen, finns det olika uppfattningar om vad som utmärker en disciplin. Ibland hävdas det att det är den typ av objekt eller fenomen som studeras inom en disciplin som utmärker disciplinen. Ibland anses i stället en viss typ av teorier vara utmärkande, ibland den typ av undersökningsmetoder som används och ibland något annat.

Min uppfattning är att discipliner framför allt är en praktisk uppdelning av olika läroämnen vid universitet och högskolor och att vad som främst särskiljer dessa är olika forskningsobjekt. Det är kanske inte helt klart vad som menas med 'objekt' här, men när man jämför t. ex. psykologi och geologi är det uppenbart att forskningsobjekten inte är desamma. När det gäller samhällsvetenskaper kan man kanske ibland säga att t. ex. en sociolog, statsvetare och en nationalekonom gör samma sak till objekt för sin forskning, men att det ändå finns bestämda skillnader mellan disciplinerna. I det fallet är det kanske teorier och metoder som

i större utsträckning särskiljer t. ex. sociologi och nationalekonomi än vad forskningsobjekten gör. Gränserna mellan den ena eller andra vetenskapliga disciplinen är ibland flytande, men oftast spelar detta mindre roll. Nödvändigheten av att dra gränser är främst ett problem för administratörer och bibliotekarier.

Henrik O Andersson har i en föreläsning pläderat för samhällsplaneringsforskning som en särskild disciplin (Andersson 1976). Han hävdar att det "som kännetecknar och särskiljer en vetenskap är inte objekten för dess intresse eller vilken form av teori i den utvecklats. Många vetenskaper sysslar ju med samma objekt och har också delvis samma grundteori. Det som utmärker en disciplin är i stället vilka aspekter man lägger på vissa objekt, vilka fenomen och problem man urskiljer och vilka abstraktioner och modeller av verkligheten man väljer att konstruera".

Av detta citat kan man få intrycket att han menar att det kan finnas många olika saker som utmärker en disciplin, dock ej objekt eller teorier (varvid teori måste förutsättas vara något annat än modell av verkligheten). Vad han argumenterar för är att det finns en särskild *planeringsaspekt* som kan anläggas vid forskning och att det är denna som utmärker planeringsforskningen.

Jag tar upp detta exempel därför att jag i diskussioner mött en liknande argumentation för arkitekturforskning. Detta innebär att man tänker sig att det finns en särskild arkitektur-aspekt som utmärker arkitekturforskningen. Jag ser stora svårigheter med resonemang av detta slag, bl a därför att det är oklart vad som menas med 'aspekt' i detta sammanhang och skillnaden mellan aspekt och objekt. Ett sätt att förstå 'aspekt' är att se denna tankegång som uttryck för önskvärdheten av praktiskt relevanta forskningsresultat, dvs så att samhällsplaneringsforskning utmärks av att den producerar kunskap som är praktiskt relevant för samhällsplanerare och arkitekturforskning av att den producerar kunskap som är praktiskt relevant för arkitekter. Jag är emellertid osäker på om det är så Andersson har tänkt. Detta framgår inte av hans föreläsningstext. Det skulle föra för långt att här ingående diskutera idén om aspekter som disciplinbestämmande. Här nöjer jag mig med att avfärda den som ofruktbar om den tolkas på något annat sätt än som omskrivning av praktisk relevans.

Ett annat försök att ange vad planeringsforskning är för något finns i Jan-Erik Degerblads avhandling *Planering och vetenskapsteori* (Degerblad 1985). Hans formulering av planeringsteorins kunskapsobjekt lyder: "Ett beslutssystem som söker att etablera en förbindelse mellan normer, kunskap och organiserat handlande." Detta är ganska abstrakt formulerat, men mig säger det något väsentligt om planering och därför också något om en del av vad som intressant i arkitektursammanhang. Därmed vill jag också ha sagt att formuleringen är för begränsad som beskrivning av arkitekturforskning. Samtidigt är den för vid då jag tror att den kan tillämpas även på planering som inte alls har med arkitektur att göra.

Degerblads tes om planeringsteorins kunskapsobjekt har vissa likheter med den beskrivning som Jan Wallinder gav i inledningen till ett symposium om forskning inom arkitekturskolornas "tillämpningsdiscipliner" (arkitektur och stadsbyggnad, antar jag) som hölls

hösten 1970 (Wallinder 1971). Han talar där, med hänvisning till Lennart Holm, om "arkitekturprojektering" som en balansakt mellan funktionella, tekniska och estetiska krav, som en pendling mellan helhet och delar och menar att arkitekturforskningens centrala uppgift är att ge kunskaper om denna process. Vad han säger kan tolkas så att uppgiften består i att reda ut förhållandet mellan kunskaper, normer och arbetsmetoder i arkitektarbetet. Med den då förhärskande attityden till planering och projektering som en relativt värderingsfri verksamhet, ges det normativa en underordnat betydelse. Han betonar att det tema för arkitekturforskning som han föreslår är begränsat och antyder att det möjligen är alltför snävt. Själv uppfattar jag det som en programförklaring för det då nya ämnet projekteringsmetodik snarare än ett program för "tillämpningsdisciplinerna".

I sin bok *Ideologi och praxis* utvecklar Jerker Lundequist sin syn på vad som är arkitekturens kunskapsobjekt (Lundequist 1984). Det är inte lätt att kortfattat ge rättvisa åt hans resonemang och jag kan därför bara grovt antyda hur jag uppfattat honom. Med utgångspunkt från Louis Sullivan och Susan Langer hävdar han att arkitekturens syfte är att ge uttrycksfull form åt den plats som konstitueras av ett system av socialt bestämda funktioner, av Langer kallad "den etniska domänen". Den etniska domänen utgör relationen mellan form och funktion. Det är denna relation som, enligt Lundequist utgör arkitekturens specifika kunskapsobjekt.

Jag har då tolkat arkitekturens specifika kunskapsobjekt som identiskt med arkitekturforskningens objekt, vilket kanske är diskutabelt, men jag tror inte att det är viktigt i detta sammanhang. Vad som ska förstås med relationen mellan form och funktion är förvisso inte klart. Frågan är om det säger något mer än att arkitekten har en praktisk (funktionell, av praxis betingad) och en 'estetisk' sida (kulturellt, ideologiskt betingad symbolisk form) som ska förenas på något sätt?

En viktig poäng med hans resonemang, är, som jag förstår det, att dessa båda sidor är oupplösligt förenade och att även det funktionella i stor utsträckning bestäms av värderingar (socialt bestämda funktioner). Ideologi och praxis påverkar både form och funktion och en viktig forskningsuppgift blir då att försöka klargöra hur sambanden ser ut och vad som bestämmer vad. Detta är inte tillfället att närmare diskutera denna teori. Hur som helst förefaller teorier av detta slag vara något centralt inom forskning om arkitektur. Enligt min mening är dock denna beskrivning av arkitekturens kunskapsobjekt otillräckligt för att klargöra vad arkitekturforskning är eller bör vara. Detta har möjligen aldrig varit avsikten heller.

En mera explicit plädering för arkitekturforskningen som en särskild vetenskaplig disciplin har Hans Fog och Ramon Wåhlin svarat för (Fog och Wåhlin 1985). Deras slutsats är att arkitekturforskningens särart inte har med "metoder eller speciella arbetssätt att göra, utan gäller frågeställningarnas knytning till arkitekten, och den tradition som utvecklats inom arkitekturvetenskapen." Detta resonemang har stora likheter med idén om en särskild arkitekturvetenskap, men deras argument för en arkitekturforskning är praktiskt, om jag förstår det rätt:

arkitekturforskning är sådan forskning som är praktiskt relevant inom arkitekturområdet. Jag tycker att en sådan slutsats som den citerade är fruktbar och jag skall senare återkomma till detta. Däremot är jag tveksam till det resonemang som leder fram till slutsatsen, men det har mindre betydelse i detta sammanhang.

Arkitekturforskning - några definitionsförslag

Jag tror att det är svårt att finna några teoretiska eller inomvetenskapliga skäl för att hävda arkitekturforskning som en särskild vetenskaplig disciplin. Denna svårighet tror jag delas av många andra discipliner som nu betraktas som etablerade. Men det finns andra, utomvetenskapliga skäl för en särskild arkitekturforskning. Ett sådant skäl är 'arkitekturforskarnas' uppenbara behov av en social identitet i forskarsamhället. Detta förefaller emellertid inte tillräckligt och jag kan tänka mig att många inte skulle vilja godta det som något skäl alls för en särskild arkitekturforskning. Det är också svårt att se hur man skulle definiera arkitekturforskning med utgångspunkt från syftet att tillgodose detta behov av social identitet.

Liksom när det gäller 'arkitektur' bör vi nog acceptera en viss mångtydighet hos ordet 'arkitekturforskning'. Detta innebär inte att jag menar att arkitekturforskning kan betyda vad som helst, bara att det verkar rimligt att låta arkitekturforskning stå för något *olika saker i olika sammanhang*. Jag ska här föreslå fem definitioner på arkitekturforskning som jag alla finner rimliga i något sammanhang. Dessa definitionsförslag utesluter inte varandra, dvs i vissa enskilda fall (ett forskningsprojekt eller ett forskningsprogram) kan mer än en definition passa. Av förslagen är det tre som jag föredrar framför de andra, men jag tar upp de övriga två därför att jag tror att 'arkitekturforskning' ofta används med dessa innebörder. Här är mina förslag:

Arkitekturforskning betyder detsamma som

- 1) forskning som bedrivs vid arkitekturskolorna
- 2) konstvetenskaplig forskning inriktad på byggnadskonst
- 3) arkitekturteori
- 4) forskning för att tillgodose arkitektens kunskapsbehov
- 5) forskning för att tillgodose arkitektens speciella kunskapsbehov.

Den första definitionen är en operationell definition med alla de brister som en sådan kan ha. Den innebär att vad man än bedriver för verksamhet som man kallar forskning vid arkitekturskolorna så kan den betecknas 'arkitekturforskning'. De invändningar som kan riktas mot denna definition är dels att det kan förekomma forskning vid arkitekturskolornas som man av något skäl inte anser vara arkitekturforskning, dels att det kan förekomma forskning utanför skolorna som man av något skäl anser vara arkitekturforskning. Den allvarligaste bristen är emellertid att exakt samma forskning blir arkitekturforskning eller någon annan slags forskning beroende på var forskningsverksamheten bedrivs. Det är inte rimligt att låta

organisationstillhörigheten vara avgörande för vad som är arkitekturforskning. För en mycket grov och översiktlig klassificering av forskning (av det slag som görs av utbildningsdepartementet, UHÄ och BFR) kan emellertid denna definition duga. Det ligger nära till hands att göra praktiska avgränsningar av arkitekturforskning på andra grunder. Ett exempel på detta är, om jag förstår det rätt, Hans Fogs och Ramon Wählin's undersökning av vad de omväxlande kallar arkitekturforskning och byggforskning (Fog och Wählin 1985).

Den andra definitionen motsvara den forskning som man vanligtvis ägnat sig åt inom ämnet arkitekturhistoria. Jag tror att denna definition bäst överensstämmer med en allmän föreställning om vad som lämpligen bör kallas arkitekturforskning; den handlar om arkitekturen som forskningsobjekt. Inom arkitekturhistoria och konstvetenskap använder man kanske inte 'arkitekturforskning' så ofta som beteckning på sin forskning, men det förefaller mig naturligt att se detta som en av grundbetydelseerna för arkitekturforskning.

Vad arkitekturteori är för något är möjligen lika oklart som vad arkitekturforskning är för något. Som beteckning är emellertid 'arkitekturteori' betydligt äldre och mer etablerad. I allmänhet uppfattas nog arkitekturteori också som ett begrepp med en mer begränsad betydelse som är förknippad med den arkitekturhistoriska forskningen. I ett modernare språkbruk har dock betydelsen vidgats och med 'arkitekturteori' menar jag här teoretiserande om såväl vad som konstituerar arkitektur och vilka dess syften och funktioner är som teoretiserande om arkitekturens tillkomst och dess förutsättningar. Till detta hör då även begreppsanalys av det slag som denna uppsats är ett exempel på. Vad jag sagt här om arkitekturteori är kanske inte särskilt klargörande, men ett sätt att förstå saken är att betona teori i ordparet teori-empiri. Ett exempel på vad jag menar är inledningskapitlet i Erik Lundbergs *Arkitekturens formspråk* (Lundberg 1945). Den teori han utvecklar använder han sedan för att analysera det empiriska materialet, dvs byggnadsverk från olika tider. Även denna definition av arkitekturforskning finner jag rimlig.

Den fjärde definitionen - forskning för att tillgodose arkitektens kunskapsbehov - anknyter till den uppfattning om arkitekturforskning som betonar den praktiska relevansen. Tanken är här att arkitekter (i sina vanliga roller) behöver en viss typ av kunskap i sin yrkesutövning. Den forskning som bidrar med sådan kunskap kan då kallas arkitekturforskning (jämför Fog och Wählin 1985). Jag tycker att det finns mycket som talar för en sådan idé, men den har en allvarlig brist som består i att mycken forskning av intresse för arkitekter är lika intressant eller intressantare för andra än arkitekter. Eftersom arkitekter, idealt, ska kunna så många olika saker, skulle forskning inom en mängd olika discipliner kunna kallas arkitekturforskning, vilket inte verkar rimligt. Denna insikt har funnits länge. Så här sa Wallinder 1970: "Det kunskapsstoff som aktualiseras vid arkitekturprojektering vet inte några gränser - inte ens ämnesområdena vet några gränser. Många sådana områden har en välutvecklad forskningsapparat och lång forskningstradition att stödja sig på, exempelvis materialfysiken, byggnadstekniken, och ämnen med sin tyngdpunkt inom ramarna psykologi, sociologi, ekonomi." (Wallinder 1971).

Den femte definitionen är en avgränsning i förhållande till den fjärde, som tycks mig mera rimlig och fruktbar. Även här betonas relevansaspekten, men viktigast är att det handlar om de kunskaper som är speciella för arkitekter, vilket inte utesluter att det kan finnas andra än arkitekter som också är intresserade av samma kunskaper. Det är naturligtvis ett problem att reda ut vad som är arkitektens speciella kunskapsbehov, men jag tror inte att det är något stort problem att i enskilda fall avgöra om en forskningsuppgift är speciellt intressant för arkitekter (i sina vanliga yrkesroller). Med denna definition blir t. ex. det mesta av den sk byggnadsfunktionella forskningen arkitekturforskning. Det är kanske inte sådant man tänker på i första hand när man talar om arkitekturforskning, men en forskning vars syfte är att bidra med kunskaper som kan ligga till grund för överväganden om hur bostäder, skolor, industrier, lekplatser mm bör utformas med hänsyn till den praktiska användningen, anser jag borde vara något mycket angeläget för att åstadkomma god arkitektur - om man inte vill reducera arkitektur till kulisskonst. Därmed inte sagt att det inte finns en mängd kunskaper av annat slag som är minst lika viktiga som de 'funktionella'.

Enligt min mening bör ett centralt område inom arkitekturforskningen gälla bidrag med kunskaper som är av speciellt intresse för arkitektyrket (eller arkitektyrkena) och därmed också för arkitektutbildningen. En viktig uppgift för denna forskning är också att bidra med kunskaper om hur man tillägnar sig arkitektkompetensen, d.v.s. sådant som är pedagogiskt relevant för utbildningen.

De definitioner som jag föredrar framför andra är alltså nummer 2, 3 och 5. Nummer 4 är för mig inte acceptabel i något sammanhang och nummer 1 bör bara användas för grova översikter eller för administrativa uppgifter.

Den sista definitionen, forskning för att tillgodose arkitektens speciella kunskapsbehov, kan förstås så att den mycket starkt betonar ett tekniskt kunskapsintresse. En viktig del av arkitekturforskningen bör därför också vara det jag här kallat konstvetenskaplig forskning och arkitekturteori. Syftet med arkitekturhistoria och även arkitekturteori är inte i första hand att ge planeringsinstrument eller för arkitektyrket praktiskt relevanta kunskaper. Viktigast är att skapa förståelse för arkitekturen, arkitekturskapandet och dess förutsättningar.

Arkitekturforskning - ett pragmatiskt förhållningssätt

Mot mitt sätt att resonera kan det invändas att arkitektur är en praktisk disciplin och att det därför är meningslöst eller ofruktbart att tala om en särskild arkitekturforskning. Inom arkitekturen kan man visserligen tillämpa vetenskaplig kunskap, men arkitektur kan aldrig bli vetenskap. Den kunskap som tillämpas är av många olika slag och det är inte meningsfullt att försöka avgränsa ett särskilt forskningsområde som är knutet till arkitekturen. Även om arkitektur är en praktisk disciplin vars huvudsyfte är att ge en praktisk yrkesutbildning, så kan man väl tänka sig att det finns något vetenskapsområde som står i en bestämd och unik relation till arkitekturen, ungefär på samma sätt som modern statskunskap förhåller sig till politik. Jag tycker att detta är en rimlig tanke och det finns därför skäl att fundera över vad denna parallell med statskunskap kan innebära för arkitekturforskningens del.

Statskunskap som forskande disciplin utmärks, enligt min mening, av att den har ett bestämt forskningsobjekt, nämligen den offentliga politiken. Varken från metodologisk eller teoretisk synpunkt är det någon enhetlig disciplin. Stora delar av modern statskunskap kan karakteriseras som sociologi, andra delar som idéanalys av det slag som varit vanlig inom vissa filosofiska riktningar, ytterligare andra som historia. Gränserna mot andra discipliner är oklara i åtminstone de fall även dessa väljer politik som studieobjekt. Det gäller självklart historia och idéhistoria, men även vissa grenar av t. ex. sociologi och filosofi. Nationalekonomi kan ju också sägas ha i huvudsak samma studieobjekt, även om man där normalt begränsar sig till ekonomisk politik.

Någon självklar vetenskaplig disciplin är inte statskunskap (eller 'statsvetenskap' som blivit grundord för avledningar 'statsvetenskaplig' och 'statsvetare') annat än vad gäller forskningsobjektet, eller den unika anknytningen till den praktiska verksamhet som kallas politik. Det statsvetenskapliga ursprunget finner man också i det praktiska behovet att utbilda politiker och politiska tjänstemän. (Att de senare ofta är jurister och ekonomer är en sak för sig.) Det är ändå utan tvekan så att statskunskap idag betraktas som en vetenskaplig disciplin. Den statsvetenskapliga forskningen skulle också kunna kallas politikforskning. På samma sätt borde man kunna betrakta arkitekturforskningen som en vetenskap vars forskningsobjekt är arkitektur. Att ordet 'arkitektur' inte har någon alldeles klar innebörd, och i detta sammanhang bör ges en ganska vid innebörd, är inte någon bärande invändning mot ett sådant betraktelsesätt. Ordet 'politik' är inte heller något glasklart och entydigt uttryck.

Denna parallell har sina brister. Man kan bland annat framhålla de skillnaderna mellan arkitektur och politik att det inte finns någon utbildning i politik och att statsvetenskaplig forskning inte i större utsträckning än annan samhällsvetenskaplig forskning syftar till att bidra med politiskt relevant kunskap. Jag tycker emellertid att likheterna är tillräckligt stora för att man på pragmatiska grunder skall kunna hävda arkitekturforskningen som en självständig, specifik och välmotiverad forskningsgren, i lika hög grad som statskunskapen. Där emot tvivlar jag på det fruktbara i att på några teoretiska eller inomvetenskapliga grunder hävda en särskild arkitekturforskning. Det tycks mig fåfängt att söka efter arkitekturforskningens sanna väsen. Det räcker med att säga att vissa typer av forskning lämpligen kan karakteriseras som arkitekturforskning, medan andra typer lämpligen kan karakteriseras som forskning av något annat slag.

*

Jag har här försökt skissera några utmärkande drag hos de forskningstyper som jag anser man lämpligen kan kalla arkitekturforskning. Mina definitionsförslag är inte särskilt precisa, men jag är inte säker på att man skapar större klarhet genom ytterligare preciseringar. Att gränserna mellan arkitekturforskning och annan forskning är flytande och att det därför i vissa fall uppstår gränsdragningsproblem är inte någonting unikt för arkitekturforskningen. Det gäller i lika hög grad forskningen inom många andra discipliner.

Refererad litteratur

- Andersson, Henrik O, *Samhällsplaneringsforskning - samhällsplanering som forskningsämne*, (Dupl. Nordiska institutet församhällsplanering, 1976)
- Arnstberg, Karl-Olov, *The Concept of Culture as a Core Symbol*, (Stockholm: Nordiska museet, Methodological questions No. 2, 1985)
- Caldenby, Claes, och Walldén, Åsa, *Forskning om arkitektur och gestaltning*, (Stockholm: Bygghälsningsrådet, G16:1986)
- Cornell, Elias, *Om rummet och arkitekturens väsen*, (Göteborg: Akademiförlaget, 1966)
- Degerblad, Jan-Erik, *Planering och vetenskapsteori*, (Stockholm: KTH, Projekteringsmetodik, 1985)
- Eriksson, Jan, och Wikforss, Örjan, *Arkitekturforskning*, (Stockholm: Bygghälsningsrådet, 67:1983)
- Fog, Hans, och Wählin, Ramon, "Arkitektur och forskning", *Magasin Tessin* nr 2-3, 1985.
- Janik, Allan, "Muséet är en politisk institution", *Tvärsnitt* nr 3, 1986.
- Lundberg, Erik, *Arkitekturens formspråk, del 1*, (Stockholm: Nordisk rotogravyr 1945)
- Lundequist, Jerker, *Ideologi och praxis: Om arkitekturens kunskapsproblem*, (Stockholm: KTH, Projekteringsmetodik, 1984)
- Torsson, Björner, "En text till frågan Vad är arkitektur?", *Magasin Tessin* nr 2-3, 1985.
- Torsson, Björner, "Om gestaltungsforskning inom arkitekturområdet", *Arkitektur- och miljöpsykologi. Symposium nr 10.*(Göteborg: CTH, Formlära Rapport 1984:1)
- Wallinder, Jan, "Arkitekturforskning", *Arkitekturforskning: Rapport från ett symposium om forskning inom arkitekturskolornas tillämpningsdiscipliner* (Göteborg: CTH, Rumsplanering, Publikation 2/1971)
- Vestbro, Dick Urban, "Förmecka inte arkitekturforskningen", *Arkitekten* nr 8, 1983.